

HANS KALDENBACH

Politieke tegenstellingen in de klas

Is het verstandig om bij een conflictueuze twee minuten stilte (dodenherdenking)

250 leerlingen naar de aula te laten komen? Vergroot u daarmee de kans dat er vijftig joelend de ruimte verlaten? Dan kan de herdenking beter in de klas plaats vinden.

Maar daar blijft je met hetzelfde probleem zitten. Wat doe je dan?

Tips en aandachtspunten voor ingewikkelde situaties.

Een politiek conflict in het buitenland kan vooral in multi-etnische klassen gemakkelijk leiden tot conflicten met een sterke emotionele lading. Het conflict tussen Israël en de Palestijnen, conflicten tussen Koerden en Turken, de gebeurtenissen van 11 september in de VS of bijvoorbeeld de situatie rond Afghanistan of Irak hebben op school niet zelden een krachtige weerslag.

Een aantal scholen kiest ervoor om het bespreken van actuele politieke conflicten in de klas te verbieden of af te raden. Ze doen dat overigens op zeer begrijpelijke gronden: het bespreken van politieke conflicten kan immers leiden tot nog grotere

tegenstellingen tussen de leerlingen en de docent.

Die scholen laten echter ook een unieke kans liggen. Juist tijdens een actueel conflict kan immers geïntenseerd worden met 'verstandig reageren in een sterk emotionele situatie'.

Dit pleidooi voor professioneel reageren stelt hoge eisen aan de docent: er zijn waarschijnlijk geen moeilijke gesprekken dan deze. Daar staat tegenover dat het nuttige effect van zulke gesprekken erg groot kan zijn. Wat een leerling nu leert, heeft effect op lange termijn: hoe deze leerling in de toekomst als volwassene op een woedend moment zal reageren op zijn partner, de politie, een buurman, enzovoort.

Liever niet als ...

Er kunnen zeer goede redenen zijn om dit soort moeilijke gesprekken niet aan te gaan. Die keuze zou dan niet op angst maar op professionele argumenten gebaseerd moeten zijn.

– Kan de docent zo'n moeilijk gesprek aan? Is hij net ziek geweest of zit hij anderszins vandaag niet goed in zijn vel? Dan liever niet doen. Het kan hem teveel beschadigen.

– Heeft de klas een hekel aan de docent? Licht er nog een ziekend conflict? Voelt een belangrijk deel van de klas dat deze docent altijd tegen hen is? Dan heeft een gesprek geen zin. Leerlingen accepteren dan geen moeilijke, genuanceerde boodschappen.

– Kan de docent het verdragen als er afgrijselijke dingen gezegd worden over een bepaalde groep? Misschien is de docent zelf emotioneel 'gewond'. Je familie zal maar uitgemeord zijn, of je bent zelf ernstig bedreigd. Die docent is dan waarschijnlijk niet in staat om professioneel te zijn. Iedereen heeft zijn grenzen. Is het verstandig als die docent zijn emoties laat zien? Soms wel en soms absoluut niet.

– Een deel van de leerlingen of hun ouders, vluchtelingen bijvoorbeeld,

Hans Kaldendach is onderwijskundige en heeft zich gespecialiseerd in multiculturele problematiek. Hij is verbonden aan de lerarenopleiding van de Hogeschool van Utrecht.

kan getraumatiseerd zijn door ervaringen in het verleden. Door het praten over de vliegtruigaanslag of over een oorlog kunnen oude emoties geactiveerd worden. Heeft de docent ruimte voor crisisopvang?

- Wil de docent – eigenlijk – dat de leerlingen zijn mening overnemen? Hoe sterker hij dit – bewust of onbewust – wil, des te ongeschikter hij is voor dit gesprek. Het is verstandig als de docent vooraf goed vast stelt wat hij wil.

Voorwaarden voor een goed gesprek

Wie besluit tot een gesprek dient zich voor te bereiden. Tot de noodzakelijke bagage van de docent behoort een goede kennis van zaken, een professionele houding en het beschikken over goede gespreksvaardigheden.

En zeer zinvolle voorbereiding bestaat uit een schijnbaar simpele oefening die echter nauwkeurig uitgevoerd moet worden. Ik noem het: *snap uw leerling, dat is uw vak*.

De docent kiest een leerling uit met wie hij het absoluut niet eens is. Hij verfoeit zijn mening, hij walgt van zijn opvattingen; juist daarom gaat hij dit gesprek aan.

Hij zegt zoiets als:

'Ik ben het (waarschijnlijk) niet met je eens, maar dit gesprek wil ik uitsluitend gebruiken om je echt te snappen'.

De docent mag in dit gesprek geen moment overtuigen, geen kritische kanttekeningen plaatsen, etcetera. Hij wil in dit gesprek alleen weten wat de ander denkt en voelt. Het enige wat de docent doet is luisteren, samenvatten en – in het spoor van de leerling – doorvragen.

Leg een goede basis

De docent heeft een buitengewoon belangrijke rol tijdens het gesprek. Hij bepaalt in grote mate de sfeer, de grenzen, de richting en de leereffecten.

Leg er vooraf nadruk op dat niemand van mening hoeft te veranderen. Iedereen mag zijn mening blijven houden. Het gaat er alleen om te begrijpen wat de ander denkt. Geef leerlingen de boodschap 'je hoeft je mening niet te veranderen'.

Herhaal af en toe belangrijke leerpunten uit vorige discussies die u met de klas hebt gehad. Herinner er bijvoorbeeld aan dat je in een gesprek kunt willen winnen of van elkaar kan willen leren. Als je een gesprek wilt winnen leer je niets; dan hoor je alleen je eigen mening en die wist je al.

De docent herinnert ook aan: als de emoties hoog zijn, dan is het denken laag, dus laten we elkaar helpen om open te blijven denken.

Spreek leerlingen aan als individu, niet als vertegenwoordiger van een groep. Dus niet: "Wat vinden jullie (moslims) daarvan?" of "Hoe denken Turken daarover?".

Leg er nadruk op dat 'wij in deze klas' niet bepalen wat er echt in de wereld gebeurt. Dus hoe we ook praten: de situatie in het Midden-Oosten blijft toch gelijk. Daarom kunnen wij in de klas *rustig* over allerlei meningen praten. Wij zijn geen politici.

Een leerling zal uitsluitend van standpunt kunnen veranderen als hij éerst het gevoel heeft dat hij gehoord wordt. Hij moet zich 'erkend' voelen in zijn standpunt en in zijn emoties. Voorbeelden:

'Je vindt dat Amerika het aan zichzelf te danken heeft dat...'

'Je vindt dat Israël te snel de schuld krijgt als...'

'Je bent kwaad dat er altijd te veel aandacht is voor ...'

Pas nadat de leerling zich gehoord voelt, kan hij wellicht luisteren naar andere standpunten. Het biedt geen garantie; het is een noodzakelijke voorwaarde.

Soms kan het nuttig zijn als een leerling de mening van de ander in zijn eigen woorden moet herhalen. Het brengt een nuttige rust en distantie in het gesprek.

Ergens komt ook het moment dat de docent duidelijk zijn eigen mening geeft. Hij mag respect voor zijn mening verwachten als hij respect voor de mening van zijn leerlingen heeft gehad. Hij doet er goed aan dat respect te eisen. Ook dat hoort bij het leerproces.

Het niveau van het gesprek

Corrigeer onjuiste feiten. De docent is niet alleen gespreksleider. Hij kent de feiten. Er zijn leugens die hij behoort tegen te spreken, tegenover alle partijen.

- De 'protocolen van de wijzen van Zion' zijn een falsificatie.

- Moslims, terroristen en Arabieren, dat is niet allemaal hetzelfde.

- Er zijn overal fundamentalisten: bij de moslims, christenen, joden en hindoes.

- Fundamentalisten binnen elke godsdienst zijn soms wel, soms niet gewelddadig.

De manier waarop de docent confronteert, vraagt zorgvuldigheid qua stijl en vasthoudendheid ten aanzien van de inhoud.

De docent bevordert nuances, hij vermijdt het denken in kampen. Dus niet voor of tegen Amerika; de allochtonen tegen de autochtonen, etcetera.

De manier van vragen blijkt hiervoor belangrijk. Docenten zijn nogal eens geneigd te vragen naar instemming: 'Ben je het hier mee eens?'; 'Wie vindt dat ook?'; 'Vindt iedereen dit een goede oplossing?'.

Je kunt nuances bevorderen door een ander type vragen: 'Wie zou het hier niet mee eens zijn?'; 'Wie denkt er anders over dan ...?'; 'Is er iemand met een mening die we nog niet gehoord hebben?'; 'Wie ziet een nadeel in dit voordeel?'.

Je nodigt op deze manier uit tot 'uniek-zijn'. Je maakt duidelijk dat alle nuances van meningen welkom zijn.

Bij racistische meningen zal de docent een grens willen stellen. Soms is een mening of een bepaalde manier van praten onaanvaardbaar, dat wil de docent niet horen in de klas.

Waar ligt de grens van onaanvaardbaarheid? Het is een grijs gebied waarin het ook voor mij (de auteur) moeilijk is helder te worden.

Het is in ieder geval van belang om onderscheid te maken tussen wat a. onwenselijk is, b. onsmakelijk is en wat c. onaanvaardbaar is.

Waar ligt uw grens van wat aanvaardbaar resp. onaanvaardbaar is? Ik formuleer het onderstaande wat

grof, uw leerlingen zeggen bijvoorbeeld:

'Amerika voert een slechte, schofterige politiek'.

'(De meeste) Amerikanen, het is allemaal tuig'.

'Van mij mogen ze meteen de meeste, alle Amerikanen doodschieten'.

'Ik ben blij, ik juich als een aanval, aanslag gelukt is'.

'Ik wil geld geven, ik geef geld voor kapingen'.

'Ik zou me ook aanmelden / meld me aan voor zo'n aanslag'.

In de bovenstaande reeks uitspraken veranderen vier elementen: opvattingen veranderen in gedrag, constatering veranderen in opruiende taal, de mate van generalisering neemt toe, en de mate van actief geweld neemt toe.

In de combinatie van die vier gegevens verandert onwenselijkheid via onsmakelijkheid naar onaanvaardbaarheid van de uitspraak.

Docenten moeten ook nog een onderscheid maken tussen wat letterlijk gezegd wordt en wat eigenlijk bedoeld wordt. Soms verhullen leerlingen hun mening, in andere gevallen overschreeuwen ze die.

Als je in het bovenstaande rijtje Israël invult: kritiek op Israël is soms verhuuld antisemitisme, in andere gevallen wordt de beschuldiging van antisemitisme misbruikt om kritiek op Israël te voorkomen.

Verborgene problemen

– Hanteert de docent onbewust verschillende criteria? Kan de docent een genuanceerd of anti-Amerikaans standpunt moeilijker aanvaarden van 'buitenstaanders' (moslims, allochtonen). Juist zij moeten dan extra hun loyaliteit bewijzen. Deze veronderstelling is niet zo gek: allochtonen mogen immers ook minder lang klagen over 'ons' slechte weer.

– De schadelijkheid van vooroordelen en opruiende taal is óók afhankelijk van de macht van de aangesproken groep. Vooroordelen tegen miljardairs zijn minder schadelijk dan dezelfde vooroordelen tegen zwakken in de samenleving. De 'machtigen' zijn immers relatief onkwetsbaar.

In de Nederlandse situatie hebben de uitspraken "die rot Nederlanders" en "die rot Turken" een verschillende schadelijkheid. Dit is pedagogisch een lastig punt; beide uitspraken moeten afgewezen worden. In een schoolklas kunnen de machtsverhoudingen bovendien net andersom liggen.

– Laat leerlingen weten wat het effect is van het woord 'jullie' als beschuldiging.

'Jullie hebben ons aangevallen'.

'Wat jullie toen gedaan hebben, is nooit te vergeven'.

'Wij zouden zoiets nooit doen, jullie wel'.

Vooraf het praten in 'jullie' en 'wij'-taal maakt het de ander bijna onmogelijk om ontspannen te blijven denken. Bijna altijd voelt de ander zich dan aangevallen en slaat terug: het verbale vechten escaleert.

– De docent kan beter veel vragen stellen op meta-niveau. Niet alleen over de inhoud.

'Waardoor raakte jij nog sterker van mening dat ...'.

'Hoe kwam het dat je kwaad werd?'.

'Wat voelde je toen ...'.

De pedagogische leerwinst is dat leerlingen over conflicten leren denken.

Houd de sfeer in de gaten

Voorkom vechtgerepoken, ze zijn typerend in sterke emotionele situaties. De docent herkent vechtgerepoken aan:

– Snelle wisselingen: de leerlingen denken niet echt na: tik tak tik tak.

– Veel "ja maar", "ja maar".

Meestal is alles vóór het woordje "maar" lege lucht.

– Uitdagende wantrouwende taal:

"O, ja en waarom hebben jullie ons toen aangevallen?" "Waarom" wordt bijna altijd als een aanval ervaren.

– Twijfelloze absolute taal: "Het is toch logisch dat... / Ieder verstandig mens vindt dat ..."

– Een welles – nietes patroon.

Voor Nederlandse docenten geldt als handicap dat ze soms moeilijk het sterke emotionele taalgebruik van allochtone leerlingen kunnen verdragen. Nederlanders denken ook vaak dat Italianen altijd ruzie hebben. Blijf op de inhoud letten.

Leren over conflicten

Docenten zijn echte pedagogen als leerlingen het volgende gaan begrijpen:

– Reageren vanuit primaire emoties (angst, wraak) lucht op maar levert niets op. Je reageert beter als je eerst even nadenkt.

– Hoe meer je gehecht bent aan een mening, des te moeilijker is het om die te veranderen.

– Het is niet stom om van mening te veranderen. Het kan heel moedig zijn.

– Twijfelen is niet zwak; genuanceerdheid geen gebrek aan daadkracht.

– Als je pijn met pijn vergeldt, gaat de escalatie steeds verder.

– Haat kan de ander vernietigen; haat vernietigt ook jezelf.

– Ook in een woedereactie behoort je maat te houden.

– Soms laat je je meeslepen door de emoties van een ander.

– Je gaat soms extra hard solidair schreeuwen omdat je weet dat je niets kunt doen.

Stel nou eens ...

Stel nou eens dat na een schooljaar vijf leerlingen door uw toedoen een beetje meer besef hebben van het bovenstaande, is uw schooljaar dan zinvol geweest?

Hans Kaldenbach geeft trainingen Interculturele Professionaliteit in het onderwijs en in het bedrijfsleven. Hij schreef o.a. 'Doe maar gewoon, 99 tips voor het omgaan met Nederlanders' en 'Kleur in de klas, 101 kernpunten van intercultureel onderwijs'.

Hij is zeer geïnteresseerd in reacties: mail hans.kaldenbach@feo.hvu.nl of bel 030 - 2547 352.